

XXX
XXX

XXX
XXX

XXX
XXX

groen

Vakblad voor ruimte in stad en landschap

column vibeke scheffener
Stichting het Panorama
www.hetpanorama.nl

Groepsreis

'En toen stond ik daar. Alleen. Ik was maar vijf minuten te laat.' Groepsreizen brengen ontberingen met zich mee die meestal niet opwegen tegen de al dan niet voorziene parels uit het programma. Bij een groepsreis ben je overgeleverd aan dat programma en de reisleiding. Als kuddedier sjok of fiets je achter de gids aan die verderop, onhoorbaar voor jou, iets vertelt en aanwijst. Als je snel een ijsje koopt, raak je de groep kwijt.

Toch geeft een groepsreis, mét touringcar, een vrolijk schoolreisjesgevoel. Je gaat naast onbekenden zitten en leert zo nieuwe mensen kennen. Maar, een touringcar kan in een kleinschalig landschap ook heel onpraktisch zijn. Bijvoorbeeld als het voordeel van over de hoge muurtjes heen te kunnen kijken, omslaat in het nadeel dat de bus te lang is om een scherpe bocht te kunnen maken.

En is een paar kilometer achteruit naar de hoofdweg terugrijden nog wel gemakkelijk, het valt als groep niet mee om in de bloedhitte onder kleine boompjes beleefd te blijven luisteren naar een onbegrijpelijke woordstroom in Italiaans-Engels. Maar ook dan komt alles uiteindelijk goed. De Italiaanse burgemeester is zo vereerd met ons bezoek aan zijn nieuwe project dat we worden uitgenodigd voor de lunch. Aan de met witte damast bekleedde tafels in het gemeentehuis wordt de ene na de andere gang aan ons opgediend. Flessen worden ontkurkt en de tafelgesprekken worden steeds losser en luider. Het programma gaat die dag verder volkomen de mist in.

Bij sommige projecten word je door extra informatie nog enthousiaster. Daar zorgen de buitenlandse landschapsarchitecten ter plaatse regelmatig voor. Dat men de natuur van de Catskill Mountains in de Hudson River Valley wilde namaken voor de stadskinderen die nooit van Manhattan weggaan, bijvoorbeeld. Compleet met

stenen rotswanden en watervallen. Je begrijpt wat ze voor ogen hadden en discussieert met elkaar hoe je het zelf zou aanpakken. Dit maakt onze groepsreizen zo boeiend en leerzaam.

De excursies van Stichting het Panorama (voor en door landschapsarchitecten) worden gekenmerkt door een voorbereiding waarbij de deelnemers niets meer hoeven te doen. Reis, onderdak, bureaubezoeken, programma en excursiegids zijn allemaal geregeld. Rest je te kijken, te fotograferen en te discussiëren over wat je ziet. Veel deelnemers gaan daarom bijna elk jaar weer mee!

Rotswand in Teardrop Park, NYC.

Ontwerp: Michael van Valkenburgh Associates, 2006.

tekst noortje krikhaar | beeld xxx
STICHTING HET PANORAMA BESTAAT 25 JAAR

Iedere deelnemer ziet hetzelfde, maar kijkt anders

De stedenbouwkundige van de gemeente Dresden trap op als onze gids (Leipzig Dresden, 2015)

Een kwart eeuw geleden bedachten Vibeke Scheffener en David Louwerse op een 'saai' congres dat je veel meer informatie tot je kunt nemen als je op de plaats zelf ziet wat er aan landschapsarchitectuur is gerealiseerd. Het enthousiasme waarmee Stichting het Panorama oriëntatierizen voor collega-landschapsarchitecten verzorgt, is na 25 jaar echter nog even groot. Een terugblik op 25 jaar reizen én landschapsarchitectuur.

Scheffener en Louwerse werkten vijftwintig jaar geleden bij de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Rotterdam en boden collega's aan een studiereis te organiseren naar de 'parken van Parijs'. Het eerste plan om met een Ford Transitbusje af te reizen bleek al snel achterhaald. Er werd een touringcar gehuurd om de groep naar de Franse hoofdstad te vervoeren. De reis werd een succes en om praktische redenen werd een stichting opgericht om vervolgreizen te kunnen organiseren. 'Het bestuur geniet van alles wat er te zien is en we vinden het geweldig om anderen mee te laten genieten. Die energie is nooit veranderd en werkt na al die jaren nog steeds aanstekelijk', stelt Vibeke Scheffener, eigenaar van VS Landschapsarchitectuur, vast. Gelukkig maar, want er wordt 'gigaveel' tijd van de organiserende vrijwilligers gevraagd.

Opzet van de reizen

'Door landschapsarchitecten en voor landschapsarchitecten' is

het motto en de belangstelling voor de reizen van het Panorama groeit nog steeds. De formule is simpel, maar ijzersterk. Internet, vakliteratuur, vaktijdschriften en Nederlandse landschapsarchitecten die connecties hebben met landschapsarchitecten in het buitenland, vormen de basis van het programma. De buitenlandse ontwerpers zijn altijd enthousiast als hen om een toelichting wordt gevraagd. Dat gebeurt op de locatie of op hun plaatselijke bureau. Niet alleen hoor je zo het meest over de gedachten achter het ontwerp, ook is het mogelijk om vragen te stellen over ideeën, keuzes en compromissen die gesloten zijn. Tijdens elke reis gaan de deelnemers ook één of meer avonden op bezoek bij toonaangevende bureaus en gemeenten voor bureaupresentatie, ideeënuitswisseling en discussie.

Dingen kunnen anders

De reizen zijn vooral bedoeld om inspiratie op te doen. 'Je ziet dat dingen anders kunnen', heeft

Een patte d'oise in het Luisium, Dessau-Wörlitzer Gartenreich (Leipzig/ Dresden, 2015).

Frank van der Zanden, die jarenlang in het bestuur zat, ervaren. Van der Zanden is landschapsarchitect en was onder andere hoofd Openbare Ruimte bij de gemeente Utrecht, de gemeente waar hij nu projectmanager is.

‘We achterhalen tijdens onze reizen de achtergronden van een project. Het hoe en waarom, de context, de problemen die moesten worden opgelost en de reacties op het behaalde resultaat. Het fantastische is dat we over

deze achtergronden op de plaats zelf kunnen discussiëren met de collega’s die bij het project betrokken waren. Grote winst is dat je door de verschillen te ontdekken in het buitenland meer zicht krijgt op de aanpak in Nederland. Waar lopen wij in voorop en waar sukkelen we achter de feiten aan?’

Stichting het Panorama

De Stichting het Panorama is in 1991 opgericht en gespecialiseerd in buitenlandse landschapsarchitectuurexcursies. Het Panorama biedt een kader voor het snel en avontuurlijk ontdekken van hedendaagse ontwikkelingen in de landschapsarchitectuur en het internationaal uitwisselen van kennis, nieuwe stromingen en tendensen door onder andere lezingen, excursies en symposia te organiseren. Uitgangspunt is het aanscherpen van het debat tussen landschapsarchitecten.

De ongeveer 180 landschapsarchitecten die een of meerdere keren met de studiereizen meegingen, kunnen op de website hun geheugen oprispen. Op deze site staan groepsfoto’s en een kleine selectie van de mooiste excursiefoto’s. Bovendien kan iedereen alle excursiegidsen en reisverslagen bij de rubriek ‘Activiteiten’ inzien of voor eigen gebruik downloaden. De Stichting het Panorama is geen reisbureau en heeft geen winstoogmerk.
www.hetpanorama.nl

Rob Aben, al jaren een enthousiaste deelnemer, heeft net als Vibeke een eigen bureau. ‘Je kunt dankzij deze reizen opdrachtgevers beter overtuigen doordat je alles met eigen ogen hebt gezien. Plannen worden gestaafd aan de praktijk.’ Hij noemt als voorbeelden de beplantingsstratagemen in Zwitserland en het straatmeubilair in Spanje. ‘Elk land heeft zijn eigen cultuur,

Excursiedeelner wordt gefotografeerd terwijl hij een foto maakt (München, 2011)

De eerste excursie (Parijs, 1990)

25 jaar reizen

- 2015 — Leipzig, Dresden, Dessau en Wörlitzer Gartenreich
- 2014 — Madrid
- 2013 — Vlaanderen
- 2012 — New York City
- 2011 — München
- 2010 — Helsinki /Tallinn
- 2009 — Zürich/Winterthur/St Gallen
- 2008 — Hamburg/Schwerin
- 2007 — Londen
- 2006 — Lyon/Valence/Marseille
- 2005 — Schotland
- 2004 — Berlijn/Potsdam
- 1996/97 — Symposium over infrastructuur
- 1994 — USA (eastcoast en westcoast)
- 1993 — Noord-Italië
- 1992/93 — Symposium over modern park design
- 1991 — Denemarken
- 1990 — Parijs

karakter en opvattingen. Wisselend lopen landen voorop in stromingen. Het is enorm interessant in die ontwikkelingen de vinger aan de pols te houden.'

Reisverslagen

De organisatoren delen hun ervaringen zonder terughoudendheid met de thuisblijvers. Behalve de uitgebreide excursiegidsen worden er sinds enkele jaren na afloop reisverslagen gemaakt. Deze verslagen zijn uitgegroeid tot naslagwerken voor vakgenoten die niet mee op reis waren. Iedere deelnemer levert een bijdrage over een project, bureaubezoek, karakteristiek, thema of wat ook tijdens het bezoek ter sprake kwam. Dat gebeurt in de vorm van een beschouwing of discussiestuk.

Natuurlijk ontbreekt naast het woord het beeld niet.

Reis naar voormalige DDR

Neem nu de reis naar Leipzig, Dresden, Dessau en Wörlitzer Gartenreich in juni van dit jaar. Niet eerder werden zulke grote verschillen in steden en landschappen in slechts vier dagen bekeken. De afmetingen van de bruinkoolwinningslocaties nabij Leipzig zijn onnoemelijk groot en daarmee evenredig zijn de afmetingen van de recreatieplassen die ze opleveren. In Leipzig werd er van Ost naar West gefietst. Daar is na de Wende ruim tien hectare aan nieuwe parken aangelegd, bedoeld om nieuwe bewoners aan te trekken. Of het aan de parken ligt, is niet

bekend, maar feit is dat Leipzig groeit. De stadsparken worden druk bezocht. In de een kwart eeuw geleden verlaten grote fabrieken zitten nu innovatieve en kunstzinnige bedrijven, ateliers, galerieën en uitnodigende cafés.

Barokke binnenstad

Vlak voor het einde van de Tweede Wereldoorlog werd Dresden door een bombardement verwoest. De inwoners zetten na de val van de Berlijnse muur alles op alles om de oude binnenstad rond de Neumarkt te reconstrueren. Met 18-eeuwse materialen wordt de voormalige barokke binnenstad herbouwd. Met de gele zandsteen uit het nabijgelegen Elbsandsteingebergte zijn, in de oude rooilijnen, met identieke maat

Discussie onder deelnemers bij het Diana Memorial in Hyde Park (Londen, 2007)

De gigantische kuilen van de bruinkoolwinning Tagebau Schleenhain in Borna (Leipzig Dresden, 2015)

en schaal als vroeger de meeste voorgevels gereconstrueerd. De gevels verouderen in de loop der tijd vanzelf.

In de uitgestrekte bossen van het Worlitzer Gartenreich liggen vanouds de landgoederen. De lange dijken langs het stroomgebied van de Elbe bieden fenomenale uitzichten

op honderden solitair geplante oude eiken. In het 18e-eeuwse park Worlitz vormt een oude rivierarm de grootste waterpartij. Kenmerkend zijn de doorzichten op meerdere in zichtlijnen geplaatste gebouwen en bouwsels. Een scala aan bruggen en trekpontjes maakt een rondwandeling mogelijk.

Krachtig en sexy

Waren vroeger steden als Parijs en Barcelona trendsetters, nu is bijna elke grote stad de moeite waard geworden. De stadsvernieuwing in de jaren tachtig van de vorige eeuw was het begin. De herinrichting van de buitenruimte volgde hierop. Scheffener vat samen: 'Er is veel verbeterd in de openbare ruimte. Vroeger

moest je met een loop zoeken naar interessante projecten, nu loop je er bij wijze van spreken zo tegenaan. Na de moeilijke economische tijden in de jaren tachtig van de vorige eeuw, kwam er in de jaren negentig eindelijk weer geld beschikbaar voor gebiedsontwikkeling en belangrijker nog: er werd na al die jaren weer gelet op kwaliteit. De ambitie groeide om de openbare ruimte te ontwikkelen op hoog niveau.' Aben vult aan: 'Keek men vroeger vooral naar de beplanting, nu zijn de ontwerpen meer beeldgericht en grafischer. Het ingetogene is losgelaten en dat levert prachtige buitenruimtes op, in en om de stad. Krachtiger en meer sexy.'

In een kwart eeuw het Panorama is een nieuwe mondiger generatie landschapsarchitecten ontstaan die niet langer alleen dienstverlenend werkt, maar ook steeds vaker mede verantwoordelijk is voor het slagen van projecten. Van der Zanden, Scheffener en Aben zien dit vooral als gevolg van de zich terugtrekkende overheid. 'Noem het neoliberale privatisering', zegt Aben. 'Toen landschapsarchitecten niet langer in dienst waren van de overheid, maar vanuit eigen bureaus gingen werken, werd het belangrijk om mensen te ontmoeten en met gedegen projecten aan de weg te timmeren. Die ontwikkeling zette in de jaren negentig in en heeft gezorgd voor het volwassen worden van de landschapsarchitectuur. Daar komt nog bij dat grootschalige ingrepen plaats maakten voor kleinere projecten, waar menigeen wél zijn ideeën in kwijt kon.'

Ingetogen en in balans

Nederland komt er in de ogen van het drietal niet slecht af. 'We werken nog steeds ingetogen, maar dat heeft het grote voordeel dat overdesign wordt getemperd', aldus Van der Zanden.

Toelichting ter plekke door de ontwerper van Parc de la Feysine (Lyon Valence Marseille, 2006)

Heftige discussie bij Ecobulevar Vallecas (Madrid, 2014)

'In ons land heeft men over het algemeen goed begrepen dat de gebruikersintensiteit en de inrichting van de openbare ruimte in balans moeten zijn. Hier zijn geen ellenlange boulevards aangelegd waar niemand wandelt. Wij hebben geen ambitieuze projecten waarmee presidenten zich willen laten gelden. Het samenspel tussen opdrachtgevers en ontwerpers wordt steeds intensiever.'

In andere landen zie je meer uitersten in de openbare ruimte dan in Nederland. Dat is niet alleen het gevolg van de kleine oppervlakte van ons land en de dichte bevolking. 'Wij hebben de betontegel als ondergrens', merkt Aben lachend op. 'Maar helaas haalt de technische

uitvoering het niet bij de ontwerpambitie. In het buitenland heeft men meer aandacht voor het eindresultaat. In Frankrijk bijvoorbeeld worden landschapsarchitecten meer als kunstenaars gezien. Daar is in ons land geen sprake van. We waren ook lang te verlegen om boven het maaiveld uit te steken. Dat is aan het veranderen. We werken veel beeldgericht. Dat komt voor een groot deel ook omdat we nu wel ideeën uit het buitenland mee pikken.' Waarmee we terug zijn bij het doel van het Panorama: reizen voor vakgenoten waarin iedereen hetzelfde ziet, maar met een andere bril kijkt. In 2016 wordt het 25-jarig bestaan gevierd, onder andere met een symposium.

Best of het Panorama

Deze 'Best of' is natuurlijk subjectief en statistisch onverantwoord. De lijst is gebaseerd op een bundeling van top tien van vijf fanatieke deelnemers en vooral bedoeld om een beeld te geven van de diversiteit aan projecten die jaarlijks worden bezocht. Enkele nipte afvallers (eervolle vermeldingen) zijn het *Sulzer areal* in Winterthur en de *Blumenberge* te St Gallen, beide in Zwitserland, en de *Unité d'Habitation* in Marseille, Frankrijk.

Het enige unaniem gekozen project van de reeks:

1. MFO-park, Zurich (Zwitserland)

RADERSCHALL LANDSCHAFTSARCHITEKTEN AG, 2002

Is het een groen bouwblok, een 3D-stadspark, een parkgebouw of een trellishal, dit park van 100 bij 34 bij 18 meter? Hier is een nieuw type buitenruimte geïntroduceerd. Verrassend indrukwekkend. En ongelooflijk dat dit concept nog steeds niet gekopieerd is in andere steden.

Verder in volstrekt willekeurige volgorde:

Abdijplein, Averbode (België)

BUREAU OMGEVING, 2012

In het ontwerp voor de herinrichting van het eeuwenoude abdijplein wordt een homogene en rustige pleinruimte nagestreefd, een plein dat zijn kracht ontleent aan eenvoud. Een minimale,

treffende ingreep zorgt ervoor dat de prachtige historische gevels volledig tot hun recht komen, en ook nog eens worden weerspie-

geld. Ook de ingetogenheid van het nieuwe meubilair doet recht.

High Line (section 1 en 2), New York City (USA)

FIELD OPERATIONS I.S.M. PIET OUDOLF, 2011

Het totaalontwerp, de materialisering, de detaillering, de variatie, de eenheid, het beplantingsplan, het onder-

houd, de bezoekers en zelfs de ijsjes en de koffie waren helemaal perfect. Griezellig. Of huist daarin misschien juist een vorm van kritiek?

(Citaat uit review *Berno Strootman*)

Teardrop park, New York City (USA)

MICHAEL VAN VALKENBURGH ASSOCIATES, 2004

Tussen dertig verdiepingen hoge appartementengebouwen met weinig zon en veel wind lijkt het onmogelijk om op 0,7 hectare een park te maken. Het

tegendeel blijkt waar. Het park voelt bijna als een echt natuurgebied: een wildernis met natuurstenen rotswanden, heuvels, watervallen en poeltjes omgeven door een inheems ogende beplanting.

Leimbachstrasse, Zürich (Zwitserland)

BERCHTOLD.LENZIN LANDSCHAFTSARCHITECTEN, 2006

Optimaal is hier geprofiteerd van de bestaande grashelling met boomgaard en het fenomenale uitzicht op de Zürichsee. Paden van glad beton zigzagen omhoog en hebben

onderweg hier en daar verbredingen met speelplekken, een bordes of een pleintje. Elke toevoeging hieraan zou overbodig zijn.

Diverse memorabele bureaubezoeken en rondleidingen

Zoals het bezoek aan Ton Matton in het in Oost-Duitsland gelegen Wendorf. Hij heeft hier een autarkische woning/kunstdorp. Een echte topper was het bezoek aan Bureau Vogt te Zurich. Een inspire-

rend verhaal, prachtige maquettes, en ondanks het late uur nog hardwerkende doch vriendelijke medewerkers.

Madrid RIO, Madrid (Spanje)

WEST 8 I.S.M. MRIO ARQUITECTOS, 2011

Dankzij de volledige ondertunneling van de snelwegen aan weerszijden van de rivier is midden in de stad enorm

veel ruimte ontstaan. De ontworpen parkzone heeft groene corridors op de oevers, betere verbindingen met de suburbs en de historische relatie met de Casa hersteld. Het is een geweldige prestatie om in zo'n complexe situatie en op zo'n schaal, een park aan te leggen.

Wörlitzer Gartenreich, (Duitsland)

LEOPOLD III FRIEDRICH FRANZ VON ANHALT-DESSAU, +/- 1773

In de uiterwaarden van de Elbe werd tegen het eind van de achttiende eeuw een ernstige versie aangelegd van de arcadische Engelse tuin. Deze eerste grote landschapstuin op het Europese vasteland bestaat onder andere uit uitgestrekte (boom)weiden langs een lange dijk en rivier, groepen en solitaire dikke doorleefde eiken en verrassende follies.

Parc de la Feysine, Lyon (Frankrijk)

ILEX PAYSAGES & URBANISME, 2001

Op het oude stroomgebied van de Rhône is dit 45 hectare grootte stedelijke natuurpark verschenen. Het uiterwaardenlandschap is met enkele lange lijnen en verrassende follies verworden tot een poëtisch park. Het knappe is dat de oorspronkelijke ruigte nagenoeg intact is gelaten en dat elke ingreep volledig raak is. Alles ademt vrijheid en plezier.

Riemer Park, München (Duitsland)

BURO LATITUDE NORD (GILLES VEXLARD), 2005

Het Riemer Park werd opgericht in het kader van de BUGA in 2005. Geen losse gebogen lijnen, maar lange, rechte assen en strikt geometrische vlakken kenmerken het park. En wat zijn ze in

Duitsland toch goed in het maken van bloemrijke graslanden. Vexlard speelt er als Fransman goed op in. Hij creëerde dit 210 hectare grote landschapspark met een sterke eigen signatuur en vele mooie plekken.

